

Vroege huwelijken onder vluchtelingen in Jordanië Depolitiserend ondermijnt preventie

Dina Zbeidy¹

‘Wij kunnen hier niet zo gemakkelijk werken. Als er een Jordaniër voor je komt, is dat een kans. Als hij niet komt als je jong bent, zal hij dan komen als je ouder bent?’ - Palestijnse vrouw in Amman

Abstract

Veel vluchtelingen in Jordanië hebben te kampen met een precare juridische en economische situatie die invloed heeft op hun huwelijkspraktijken en keuzes. Ontwikkelingsorganisaties duiden deze praktijken echter voornamelijk als culturele praktijken en negeren de politiek geïnduceerde omstandigheden die vluchtelingen hiertoe aanzetten. Door de economische en juridische status van vluchtelingen te negeren falen ontwikkelingsorganisaties vaak in hun ambitie vroege huwelijken te voorkomen. Dina Zbeidy verbleef bijna een jaar in vluchtelingenkamp Wihdat en vergeleek het discours van de ontwikkelingsorganisaties omtrent vroege huwelijken met dat van de vluchtelingen zelf.

1 Introductie

In dit artikel analyseer ik hoe ontwikkelingsorganisaties omgaan met vroege huwelijken onder vluchtelingen, en vergelijk ik hun perspectieven met die van Palestijnse en Syrische vluchtelingen in Jordanië. Ik laat eerst zien dat er een kloof bestaat tussen de manier waarop ontwikkelingsorganisaties naar vroege huwelijken kijken en de ervaringen van vluchtelingen zelf. Ten tweede laat ik zien dat de beperkte inzichten en interventies van organisaties de situatie van vluchtelingen depolitiseren door de politiek geïnduceerde omstandigheden van vluchtelingen nauwelijks te beschouwen. Met de term vroege huwelijken doel ik op huwelijken waarin een of beide partners nog geen 18 jaar zijn. Deze huwelijken worden ook wel ‘kindhuwelijk,’ ‘kinderhuwelijk’ of ‘minderjarig huwelijk’ genoemd.

In deze introductie geef ik meer achtergrondinformatie en leg ik uit wat het centrale argument van dit artikel is. Daarna beschrijf ik in deel 2 de context van Palestijnse en Syrische vluchtelingen in Jordanië en de Jordaanse juridische context betreffende vroege huwelijken.

---

¹ Dina Zbeidy is senior onderzoeker Access to Justice bij het lectoraat Recht en Rechtvaardigheid – Hogeschool Leiden. Dit artikel is gebaseerd op promotieonderzoek (2014-2020) dat mogelijk is gemaakt door de European Research Council, grant nummer 2013-AdG-324180, voor het project “Problematizing ‘Muslim Marriages’: Ambiguities and Contestations” (MUSMAR) aan de Universiteit van Amsterdam.

In deel 3 zoom ik in op twee documenten die zijn gepubliceerd door UNICEF en Save the Children. Aan de hand daarvan laat ik zien dat deze ontwikkelingsorganisaties een specifiek discours over vroege huwelijken onder vluchtelingen construeren. Ik laat ook zien welke interventies ze op basis van dit discours doorvoeren.

In deel 4 laat ik zien dat vluchtelingen andere ervaringen hebben en hun vroege huwelijken vaak heel anders uitleggen dan ontwikkelingsorganisaties. Door te focussen op hun precaire socio-economische en politieke status laat ik ook zien dat het discours van de ontwikkelingsorganisaties gedepolitizeerd is. De resulterende interventies hebben daardoor maar beperkte impact.

Ik eindig met een discussie van deze twee benaderingen – die van ontwikkelingsorganisaties en die van vluchtelingen – en pleit voor een bredere analyse van vroege huwelijken die meer rekening houdt met de ervaringen en precaire posities van vluchtelingen.

1.1 Achtergrond en centrale argument

Jordanië heeft een lange, gecompliceerde geschiedenis met vluchtelingen. Ongeveer de helft van de ruim tien miljoen bewoners (Worldometers n.d.) bestaat momenteel uit Palestijnse vluchtelingen en hun nazaten. Deze vluchtelingen raakten ontheemd tijdens de oprichting van de staat Israël in 1948 en de zesdaagse oorlog van 1967. Een derde van hen leeft in een van de tien officieel erkende Palestijnse vluchtelingenkampen in Jordanië of in een van de drie niet-officiële kampen. De rest woont in andere, voornamelijk stedelijke, gebieden. Als gevolg van de Syrische burgeroorlog kent Jordanië sinds 2012 daarnaast een toestroom van Syrische vluchtelingen. Zij vormen naar schatting inmiddels tien procent van de Jordaanse bevolking (Tobin 2018: 225).

Terwijl Palestijnen en Syriërs debatteren over de wenselijkheid van uiteenlopende huwelijkspraktijken, zoals het goede moment om het huwelijk officieel te registreren, hoe lang een verlovingsperiode zou moeten duren, en in hoeverre een stel elkaar moet leren kennen vóór een huwelijk, richten veel Jordaanse en internationale ontwikkelingsorganisaties zich exclusief op de preventie van huwelijken met minderjarigen. Deze organisaties stellen dat ontheemding een duidelijk, direct en voorspelbaar effect heeft op het huwelijk. Ontheemding, oftewel verdreven worden uit de eigen vertrouwde omgeving en in Jordanië als vluchteling leven, in combinatie met armoede en de druk van lokale tradities, leidt volgens hen tot vroege huwelijken waar de minderjarige vluchtelingenmeisjes vooral nadelen van ondervinden.

Ontwikkelingsorganisaties proberen vroege huwelijken tegen te gaan door te lobbyen voor juridische hervormingen die voornamelijk tot doel hebben de huwelijksleeftijd te verhogen. Daarnaast voeren ze bewustwordingscampagnes. Zoals de analyse in dit artikel laat zien, geven hun publicaties het beeld dat de combinatie van ontheemding, armoede en lokale tradities leidt tot huwelijken met minderjarige vluchtelingenmeisjes. De meisjes zijn in dit discours de slachtoffers van hun bruidegoms en vaders, de daders.

Mijn onderzoek laat zien dat het beeld dat door deze ontwikkelingsorganisaties wordt geschetst niet overeenkomt met de manier waarop vluchtelingen hun huwelijkspraktijken zelf zien en ervaren. Veel minderjarige bruiden beschouwen hun huwelijk juist als een interventie die hun situatie kan verbeteren.

Terwijl ontwikkelingsorganisaties de jonge leeftijd van bruiden graag aanwijzen als hoofdoorzaak van problematische huwelijken met minderjarigen, stellen mijn respondenten dat het succes van een huwelijk niet zozeer afhangt van de leeftijd waarop men trouwt, maar vooral van de mate waarin bruid en bruidegom wederzijds begrip voor elkaar hebben: *tafahom*. Bovendien laten mijn respondenten zien dat vrouwen niet altijd slachtoffer zijn, en mannen niet altijd dader. Ook onder de moeilijke omstandigheden waarin ze leven, beschouwen vluchtelingenmeisjes zichzelf vaak als actieve vormgevers van hun huwelijk. Zoals ik hieronder laat zien, proberen ze bewust en actief te navigeren rond de beperkingen die hen worden opgelegd - niet noodzakelijk door hun ouders of (toekomstige) echtgenoten, maar door de politieke en sociaaleconomische omstandigheden waarin zij zich bevinden.

Vluchtelingen in Jordanië hebben vaak te maken met zeer beperkende sociaal politieke omstandigheden, zoals geringe mogelijkheden tot werk en onderwijs en een preciaire rechtspositie. Door deze begrenzingen te negeren hebben de interventies die organisaties voorstellen vaak maar een geringe relevantie voor de dagelijkse realiteit van vluchtelingen. Zij slagen er niet in de fundamentele oorzaken van kwetsbaarheid onder vluchtelingen te agenderen en aan te pakken.

1.2 Methodologie

Dit onderzoek is gebaseerd op etnografisch veldonderzoek gedurende tien maanden in 2016, en een kort vervolgonderzoek in 2018. Tijdens mijn onderzoek woonde ik in de buurt van Wihdat, mijn primaire onderzoekslocatie. Wihdat is een Palestijns vluchtelingenkamp in Amman dat in de jaren vijftig door de Verenigde Naties (UNRWA) is opgezet. Sinds 2012 wonen er ook Syrische vluchtelingen.

Ik interviewde mijn Palestijnse en Syrische gesprekspartners, mannen en vrouwen, bij hen thuis. Tevens vergezelde ik hen naar de verschillende workshops in lokale centra, en werd ik vaak uitgenodigd om mee te gaan op sociale bezoeken. Daarnaast benaderde ik verschillende lokale en internationale organisaties binnen en buiten Wihdat om hun rol rond huwelijkspraktijken onder vluchtelingen te onderzoeken. Ik kon veel medewerkers van deze organisaties interviewen. Ik heb in totaal 79 individuele interviews afgenomen met zowel vluchtelingen en medewerkers van organisaties, en heb daarnaast veel informele gesprekken gevoerd. Sommige gesprekspartners ontmoette en sprak ik maar één keer, maar veel van hen zag en sprak ik meerdere malen.

2 Context

2.1 Palestijnse en Syrische vluchtelingen in Jordanië

De verschillende groepen vluchtelingen in Jordanië hebben elk hun specifieke sociaal-politieke positie en historische achtergrond.

Palestijnen tot 1967: staatsburger en vluchteling

De eerste vluchtelingen in Jordanië kwamen aan na de oorlog van 1948 en de oprichting van de staat Israël. Palestijnse vluchtelingen die naar Jordanië werden verbannen, werden bij de UNRWA geregistreerd als vluchteling (De Bel-Air 2012: 6) en kregen daarnaast het Jordaanse staatsburgerschap. Toen Jordanië in 1952 de Westelijke Jordaanoever officieel annexeerde, verleende het ook de inwoners van dit gebied staatsburgerschap. Na de Zesdaagse Oorlog in 1967 volgde een tweede migratie van Palestijnen naar Jordanië. Ook de meerderheid van hen kreeg het Jordaanse staatsburgerschap.

Palestijnen na 1967: staatloos

Dubbel ontheemde Palestijnen die na 1967 via de Gazastrook in Jordanië aankwamen, de 'Gazanen', werd het staatsburgerschap en de daaruit voortvloeiende rechten echter ontzegd.² Zij zijn feitelijk staatloos. Ze worden in Jordanië gecategoriseerd als legale buitenlandse ingezetenen en moeten hun verblijfsvergunning om de drie jaar vernieuwen (Pérez 2010: 1034).

Volgens de 1954 *Convention relating to the Status of Stateless Persons* hebben staatlozen recht op staatsburgerschap en andere basisrechten. Door hen deze rechten te weigeren, stelt Jordanië hen bloot aan structurele uitsluiting. Dit leidt tot 'de sociale en economische verarming van een hele klasse mensen als staatloze vluchtelingen' (Pérez 2016: 2). De meeste van deze 'Gazanen' hebben geen toegang tot openbare diensten. Ze zijn sterk afhankelijk van de UNRWA voor onderwijs en gezondheidszorg en kunnen geen eigendommen bezitten of een bankrekening openen.³

Syriërs 2011-2013: toegang

Na een volksoorlog in 2011 die uitmondde in een brute burgeroorlog, arriveerden steeds meer Syriërs in Jordanië. Samen met internationale organisaties heeft de Jordaanse regering verschillende kampen voor hen opgezet. In de eerste jaren van het Syrische conflict werden Syriërs Jordanië binnengelaten op

² De term 'Gazanen' wordt gebruikt voor Palestijnen die dubbel ontheemd zijn. Eerst na 1948 naar Gaza, en tijdens de 1967 oorlog naar Jordanië. De term is in deze context daarom ook vaak inaccuraat. Zoals vele Palestijnen benadrukken, betreft het hier vaak geen Gazanen, maar mensen uit andere steden en dorpen in Palestina die na de oorlog van 1948 hun toevlucht hebben gezocht in Gaza. Een ander deel van de staatlozen in Jordanië betreft Palestijnen die banen hadden gevonden in Irak en de Golfstaten, maar naar Jordanië zijn gekomen nadat ze door de Golfoorlogen uit Irak en de Golfstaten verdreven waren.

³ Volledige burgerschapsrechten kunnen alleen door de (Jordaanse) vader doorgegeven worden aan kinderen. In 2014 zijn er uitzonderingen gemaakt waardoor Jordaanse moeders die getrouwd zijn met niet-Jordaniërs beperkte rechten aan kinderen door kunnen geven. Deze kinderen krijgen geen Jordaanse burgerschap, maar hebben wel toegang tot publieke diensten en kunnen bijvoorbeeld eigendommen in hun naam registreren. Voor meer hierover zie HRW (2018).

grond van de *Law of Residency and Foreigners' Affairs*. Syriërs hadden geen visum of verblijfsvergunning nodig, en mochten de grens oversteken op basis van hun paspoort (Achilli 2015: 3).

Syriërs na 2013: beperkte toegang, illegaliteit

In 2013 begon Jordanië lokale bedrijven die Syriërs zonder werkvergunning in dienst hadden, te bestraffen (Davis en Taylor 2013: 11). Het aanvragen van een werkvergunning door een werkgever werd verbonden aan verschillende voorwaarden, waardoor Syriërs vooral in de irreguliere sector terecht kwamen (Turner 2016: 5).

Sinds 2014 probeert Jordanië de toegang voor Syriërs te beperken - hetzij door te weigeren Syriërs binnen te laten, hetzij door gedwongen terugkeer: '*refoulement*' (Achilli 2015: 4)⁴. Als gevolg hiervan begonnen veel Syriërs Jordanië illegaal binnen te komen.

Jordanië heeft geprobeerd Syriërs binnen de kampen te houden, maar meer dan twee derde van de Syriërs in Jordanië leeft in stedelijke en landelijke gebieden buiten de kampen (Achilli 2015: 5). Volgens de UNHCR telde Jordanië in 2021 officieel 664.603 Syriërs,⁵ maar een schatting van ongeveer een miljoen Syrische inwoners lijkt reëler (Tobin 2018: 225).

Syriërs in Jordanië zijn vaak sterk afhankelijk van verschillende humanitaire- en liefdadigheidsorganisaties. De Jordaanse regering verleent de meeste legaal verblijvende Syriërs toegang tot gezondheids- en onderwijsfaciliteiten, de UNHCR versterkt humanitaire hulp en tijdelijke bescherming. Desondanks tonen verschillende VN-rapporten aan dat Syriërs in Jordanië met veel moeilijkheden kampen. De huurkosten zijn hoog, terwijl Syriërs nauwelijks fatsoenlijk betaalde banen kunnen krijgen. Veel gezinnen weten niet dat ze toegang hebben tot klinieken. Ze zijn terughoudend hun kinderen naar school te sturen - uit angst, uit gebrek aan vervoer of omdat de kinderen moeten werken en moeten bijdragen aan het gezinsinkomen.

De vluchtelingen-ervaring: geen blauwdruk, wel overeenkomsten

Palestijnse en Syrische ervaringen met ontheemding tonen grote verschillen, zoals juridische status en positie in grotere geopolitieke conflicten. Daarnaast hebben ze ook een aantal overeenkomsten, zoals een precaire juridische status in het land van toevlucht, een onzekere toekomst en een sterke afhankelijkheid van ontwikkelingsorganisaties voor basisdiensten.

---

⁴ Refoulement verwijst naar de gedwongen terugkeer van vluchtelingen en asielzoekers naar een land waar ze vervolging vrezen. Non-refoulement is een centraal principe van het 1951 *UN-Convention Relating to the Status of Refugees*.

⁵ Officieel geregistreerde Syrische vluchtelingen op 24 maart 2021, Operational Portal Refugee Situations n.d.

2.2 Vroege huwelijken in de Jordaanse juridische context

Vroege huwelijken zijn in Jordanië al decennia onderwerp van publiek en politiek debat.⁶ Jordaanse activisten hebben gelobbyd voor een verhoging van de minimum huwelijksleeftijd en wettelijke hervormingen om de praktijk te beperken. Met de komst van Syrische vluchtelingen in Jordanië in 2012 kreeg het onderwerp weer meer aandacht. Op mediaplatforms en onder organisaties verspreidden zich verhalen over een toenemende trend in vroege huwelijken onder Syrische vluchtelingen, vaak met negatieve gevolgen voor de betrokken meisjes, zoals gezondheidsproblemen door vroege zwangerschap en huishoudelijk geweld.

Minimumleeftijd

Tot 2001 was de minimumleeftijd voor het huwelijk in de *Jordanian Personal Status Law* vastgesteld op vijftien voor meisjes en zestien voor jongens. Onder druk van Jordaanse rechten- en ontwikkelingsorganisaties werd de wettelijke huwelijksleeftijd in 2001 voor zowel mannen als vrouwen verhoogd naar achttien jaar. De lobby voor juridische hervorming ging echter door aangezien de wet nog steeds uitzonderingen toestond: met de speciale toestemming van een rechter, kunnen meisjes op vijftienjarige leeftijd trouwen.⁷

Zowel Jordaanse als internationale ontwikkelingsorganisaties richten hun interventiecampagnes en budgetten op het voorkomen van vroege huwelijken. Ze lobbyen voor juridische hervorming van de *Personal Status Law* en werken aan bewustmakingscampagnes met jongeren, gezinnen en gemeenschapsleiders. Deze campagnes en projecten vinden plaats in Jordaanse steden, Palestijnse kampen, plattelandsgebieden en meer recentelijk in Syrische kampen. De meeste financiële steun voor deze projecten komt van buitenlandse ambassades en internationale en intergouvernementele agentschappen, waarvan vele actief zijn in internationale allianties die vroege huwelijken als een mondiaal probleem beschouwen.

---

⁶ Vrouwenorganisaties in Jordanië lobbyen al vanaf de jaren 1990 voor juridische hervormingen (Zbeidy 2020: 72-73).

⁷ Sinds 2001 heeft de Jordaanse Chief Justice Department tweemaal instructies gegeven voor regelgeving rond de uitzonderingsclausule. In 2010 stelde de afdeling dat de uitzondering alleen kon worden verleend door een commissie van rechters, niet slechts door één rechter. Niettemin merkten organisaties op dat de rechters deze instructies zelden naleefden en de speciale vergunning snel leek te worden verleend. In juni 2017 werd nieuwe regelgeving ingevoerd om de voorwaarden te verduidelijken op basis waarvan uitzonderingen konden worden toegestaan. Deze voorwaarden omvatten een leeftijdsgrens voor de echtgenoot, de verzekering van de rechtbank dat de verloofde op de hoogte is van het feit dat zij voorwaarden in haar huwelijkscontract kan opnemen, dat het huwelijk haar opvoeding niet mag verstoren, dat het paar voorafgaand aan het huwelijk een cursus moet volgen, en dat de voogd van de bruid moet instemmen met het huwelijk. Rechtenactivisten en organisaties roepen nog steeds op de hele uitzonderingsclausule weg te werken. Ze zijn nog niet tevreden, omdat ze zien dat de wet veel mazen en onduidelijkheden bevat. Zie Hussein (2017) voor het debat over deze nieuwe regelgeving.

3 Ontwikkelingsorganisaties: discours en interventies

3.1 Constructie van het ontwikkelingsdiscours

Naast de hiervoor besproken interventiecampagnes, voeren ontwikkelingsorganisaties ook studies uit naar vroege huwelijken in Jordanië en onder haar vluchtelingenpopulaties. Om te analyseren hoe het discours over vroege huwelijken in deze documenten geproduceerd wordt, kijk ik naar twee belangrijke documenten: een UNICEF-studie getiteld *A Study on Early Marriage in Jordan 2014* (2014), en een briefing van Save the Children getiteld *Too Young to Wed: The Growing Problem of Child Marriage among Syrian Girls in Jordan* (2014).⁸

Beide rapporten leggen vroege huwelijken onder vluchtelingen uit als het resultaat van een combinatie van omstandigheden van ontheemding, armoede en traditie. UNICEF vat de factoren die bijdragen aan vroege huwelijken samen als ‘armoede; de noodzaak om *sutra*⁹ te verstrekken; lang bestaande tradities; en de praktijk van het hebben van grote gezinnen’ (2014: 26). Ook het Save the Children-rapport stelt dat een toename van vroege huwelijken in ontheemde omstandigheden verband houdt met genderongelijkheid en beperkte bescherming tegen seksueel geweld en andere ontberingen ‘die door het conflict verergerd zijn.’ Zulke ontberingen, zo stelt Save the Children, zijn ‘vaak nauw verbonden met traditionele genderrollen’ (Ibid: 4). Beide rapporten promoten een discours waarin structurele omstandigheden - met name ontheemding en armoede - gecombineerd met conservatieve culturele normen, leiden tot gedwongen vroege huwelijken van kwetsbare meisjes.

In dit relaas worden vroege huwelijken geproblematiseerd vanwege hun impact op het leven van meisjes. Beide rapporten noemen onderwijs en gezondheid als de twee belangrijkste terreinen waarop een minderjarig huwelijk een negatieve impact heeft. Het UNICEF-rapport stelt dat meisjes die trouwen een kleinere kans hebben hun middelbare school of hoger onderwijs af te maken (2014: 29-30). Door de nadruk te leggen op onderwijs, promoot UNICEF een specifiek idee over de juiste en wenselijke toekomst van jonge vluchtelingmeisjes: ze worden verondersteld het huwelijk en het krijgen van kinderen uit te stellen totdat ze hun school en/of hogere opleiding hebben afgerond. Dat meisjes bewust andere keuzes maken, lijken de organisaties zich nauwelijks voor te kunnen stellen; dan moeten ze wel ‘slachtoffer’ van deze huwelijken zijn.

---

⁸ Deze twee rapporten kunnen worden beschouwd als representatief voor een reeks rapporten die door internationale ontwikkelingsorganisaties zijn gepubliceerd over het onderwerp vroege huwelijken, in Jordanië en daarbuiten.

⁹ UNICEF heeft een voetnoot toegevoegd met een uitleg van het woord ‘sutra.’ Hierin staat dat het een cultureel geaccepteerd concept is dat geen eenduidige interpretatie heeft, maar in het algemeen verwijst naar het veiligstellen van iemands toekomst en bescherming tegen ontberingen (2014: 26).

* Syrian refugees in Jordan are not necessarily representative of the situation of the broader Syrian population.

Bron: *Save the Children* (2014: 1)

Zoals deze tekening laat zien, spelen mannen in dit discours voornamelijk de rol van de vader die zijn dochter 'verkoopt' of de oudere echtgenoot die haar tegen haar zin meeneemt.

Afwezige mannen

In het hierboven geschetste ontwikkelingsdiscours wordt de cultuur van de vluchtelingen vooral gelijkgesteld aan patriërchaat, waarin repressieve mannen tot schadelijke praktijken tegen vrouwen worden gedreven. Echtgenoten worden in deze rapporten alleen genoemd als het leeftijdsverschil tussen hen en hun vrouw groot is, of als ze gewelddadig zijn. Vaders worden alleen vermeld als ze een minderjarig huwelijk afdwingen.

Terwijl de lezer leert over de hoop en dromen van de jonge vrouwen, blijft de lezer in het duister over wie de echtgenoten zijn, of wat hun gedrag bepaalt. Mannen komen nauwelijks naar voren als 'zonen, geliefden, echtgenoten, vaders - met wie vrouwen misschien gedeelde interesses en zorgen hebben, laat staan personen die ze liefhebben en koesteren' (Cornwall 2000: 18-19). Het karakter, de persoonlijkheid en de omstandigheden van de bruidegom lijken in dit verhaal niet relevant te zijn. De jonge leeftijd van de bruid markeert het vroege huwelijk op zich al als ongewenst en problematisch, ongeacht de achtergrond of het karakter van de echtgenoot.

3.2 Beperkte interventies

Ontwikkelingsorganisaties zien vroege huwelijken onder vluchtelingen als een probleem aangezien ze het zien als een uiting van conservatieve culturele normen in combinatie met ontheemding en armoede. In plaats van deze structurele elementen te gebruiken als aanknopingspunten voor de interventie, gaat hun aandacht vooral uit naar het veronderstelde gebrek aan bewustzijn van

vluchtelingengemeenschappen. Dit komt het duidelijkst naar voren in de aanbevelingen van de UNICEF- en Save the Children-rapporten die gericht zijn op 'bewustwording.'

Het 'bewustzijn' dat moet worden vergroot, betreft de negatieve impact van vroege huwelijken op onderwijs en gezondheid van meisjes, de wettelijke vereisten van het huwelijk in Jordanië, en het belang van de beschikbaarheid van diensten en ondersteuningssystemen voor meisjes die risico lopen op vroege huwelijken, of daar al in zitten (UNICEF 2014: 33-34). Bewustwording als een van de belangrijkste oplossingen voor vroege huwelijken legt de meeste verantwoordelijkheid voor verandering bij de meisjes en hun gezinnen.

Armoede en onderwijs

Beide rapporten doen ook aanbevelingen op de interventiegebieden armoede en onderwijs. Deze aanbevelingen variëren van zeer vaag tot zeer specifiek. Ze onthouden zich allemaal van het bespreken van de noodzakelijke economische en politieke hervormingen die een bredere impact kunnen hebben op de huwelijkspraktijken en levens van vluchtelingen.

Het UNICEF-rapport roept op tot verder onderzoek naar het verband tussen vroege huwelijken en armoede. Het roept niet rechtstreeks op tot interventies ter bestrijding van armoede, maar pleit ervoor te zorgen dat vroege huwelijken niet als remedie voor een dergelijke situatie worden gebruikt. Save the Children suggereert gezinnen te voorzien van financiële prikkels, leningen of inkomensgenererende vaardigheden en onderwijs om die praktijk te bestrijden (Ibid: 9)¹⁰. Het beveelt gelocaliseerde en kleinschalige interventies aan die de financiële druk van gezinnen verlichten, en op hun beurt vroege huwelijken moeten voorkomen.

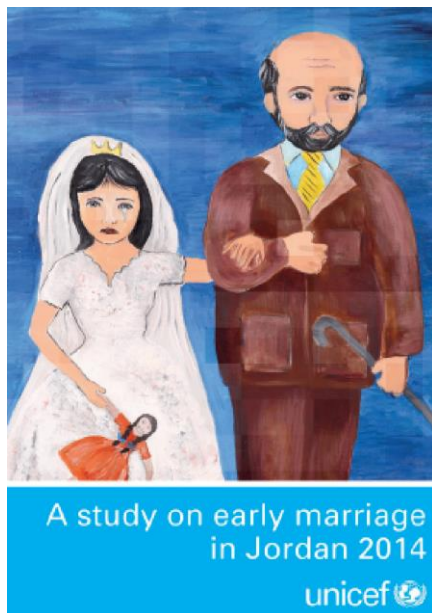
Save the Children blijft vaag als het op onderwijs aankomt. Het benadrukt simpelweg het belang van het verbeteren van de toegang van vluchtelingen tot onderwijs van hoge kwaliteit (Save the Children 2014: 10). Het UNICEF-rapport somt een beperkt aantal directe actiestappen op die ervoor moeten zorgen dat meisjes langer in het formele onderwijssysteem blijven, zoals het verbeteren van openbaar vervoer-mogelijkheden (UNICEF 2014: 34). Het roept ook op tot een schoolsysteem dat meisjes die het risico lopen op vroege huwelijken, moet identificeren. Er worden geen details verstrekt over hoe dit zou worden geïmplementeerd.

Door beperkte aandacht te schenken aan de complexe manieren waarop kwesties zoals juridische status, onderwijsinfrastructuur, armoede en de trauma's van ontheemding de meisjes en hun gezinnen beïnvloeden, depolitiseren de voorgestelde interventies de moeilijke posities van

---

¹⁰ Save the Children suggereert bijvoorbeeld dat door meisjes inkomen genererende vaardigheden aan te leren en een inkomen te laten verdienen, ze als een meerwaarde voor het gezin beschouwd zouden kunnen worden, wat impliceert dat een familie alleen bezwaar tegen een huwelijk zou maken als hun dochter een toegevoegde economisch waarde heeft.

vluchtelingen. Uit het onderzoek blijkt dat deze ontwikkelingsorganisaties projecten met beperkte effecten bevorderen.¹¹

Bron: *kaft UNICEF (2014)*

4 Overwegingen van vluchtelingen

4.1 *Tafahom* als basis voor een succesvol huwelijk

De manier waarop organisaties en de geïnterviewde vluchtelingen spreken over mannen verschilt duidelijk. In het ontwikkelingsverhaal ontbreken mannen meestal, terwijl ze een centrale plek innemen in de verhalen en overwegingen waarmee geïnterviewden in Wihdat kamp tot een huwelijk besloten.¹² Zij vertelden inderdaad verhalen over gewelddadige echtgenoten of despotische vaders, maar ook over liefdes- en zorgrelaties. Het karakter van de bruidegom en de verwachting van *tafahom* - wederzijds begrip - tussen het paar bleken vaak de doorslaggevende elementen bij de besluitvorming omtrent een huwelijk. Leeftijd speelde hier een rol in, maar dat gold eveneens voor het karakter en de familieachtergrond van de bruidegom.

¹¹ Zoals wordt besproken in deel 4.2. Voor meer informatie over de invloed van de interventies van ontwikkelingsorganisaties op het leven en huwelijkspraktijken van vluchtelingen in Jordanië, zie Zbeidy (2020), hoofdstuk 3 (“Narratives of Vulnerability, Marriage and Displacement”) en hoofdstuk 4 (“Local Centres in Wihdat: Encounters, Sociabilities, and Marriage”).

¹² De geïnterviewden varieerden in leeftijd, persoonlijke ervaring en nationale achtergrond. Zo heb ik Palestijnse en Syrische mannen en vrouwen gesproken die zelf voor hun 18^e waren getrouwd, of wiens kinderen op vroege leeftijd waren getrouwd, maar ook ongetrouwde vluchtelingen of vrouwen en mannen die pas na het volgen van hoger onderwijs waren getrouwd. Een paar vrouwen die ik interviewde waren rond de 70 jaar oud. Daarentegen heb ik ook jonge vrouwen en mannen geïnterviewd vanaf 16 jaar.

De meningen over de impact van een groot leeftijdsverschil op het bestaan van *tafahom* tussen een echtpaar liepen vaak uiteen, afhankelijk van persoonlijke ervaringen. Dat bleek bijvoorbeeld uit de reflecties van moeders over het huwelijk van hun dochters.

Zo vertelde Imm Rasem, een Syrische vluchtelingenweduwe van in de veertig en moeder van vijf kinderen, dat ze zich zorgen maakte over haar dochter Mina, die op vijftienjarige leeftijd met haar negentienjarige neef trouwde.¹³ Hij kon emotioneel en financieel niet voor zijn vrouw en kind zorgen, en kon de verantwoordelijkheden van een huishouden niet dragen. Haar opvliegende dochter Rand was echter blij met een echtgenoot die veertien jaar ouder was dan zij. Haar echtgenoot was een kalme volwassen man die wist hoe hij goed voor Rand moest zorgen. De overpeinzingen van Imm Rasem echoden wat haar dochter Rand mij ook had verteld: ze trouwde liever met een oudere man, omdat ze verwachtte dat hij haar beter zou kunnen begrijpen.

De Syrische Rawiya, 34 jaar oud toen ik haar sprak, had tegengestelde opvattingen over de invloed van leeftijd en het leeftijdsverschil op het geluk van haar dochters.¹⁴ Haar twee dochters trouwden op vijftienjarige leeftijd. Net als bij Imm Rasem trouwde één dochter met een man die twee keer zo oud was als zij, terwijl de andere dochter met een man trouwde die een paar jaar ouder was dan zichzelf. Rawiya was zelf op veertienjarige leeftijd met een man van achtentwintig getrouwd. Ze vertelde hoe haar man haar altijd had gesteund en haar persoonlijkheid had versterkt, waardoor ze een sterke onafhankelijke vrouw was geworden.

Rawiya had gehoopt dat de oudere echtgenoot van haar dochter hetzelfde voor haar dochter zou doen. Ze merkte echter dat het grote leeftijdsverschil leidde tot een gebrek aan *tafahom*. Terwijl haar jonge dochter nog genoot van make-up en reizen, was haar man te serieus - hij begreep zijn vrouw niet. Haar tweede dochter daarentegen was erg gelukkig in haar huwelijk. Ze waren erg verliefd en het vaak met elkaar eens, deels omdat ze in dezelfde leeftijd- en levensfase zaten.

Net als in het ontwikkelingsdiscours, vonden sommige geïnterviewden dat de jonge leeftijd van de bruid op zichzelf problematisch was, ongeacht wie de bruidegom was. Tijdens een gesprek in een plaatselijk vrouwen centrum, besprak een groep vrouwen de wenselijkheid van vroege huwelijken. Layla, een Palestijnse inwoner van het kamp, vertelde welke moeilijkheden ze had ondervonden toen ze op zeventienjarige leeftijd trouwde, vooral met de bevalling en huishoudelijke taken. Over de vele aspirant-bruidegoms die jaren later om de hand van haar dochter kwamen vragen, zei ze: 'Ik stond haar pas toe zich te verloven toen ze eenentwintig werd. Ik heb uit eigen ervaring geleerd en ik wilde niet dat ze eerder zou trouwen. Toen ik eenentwintig was, had ik al drie kinderen.'¹⁵ Een jonge vrouw die naar het gesprek luisterde, en die haar twee kleine kinderen meegenomen had, vertelde ons dat ze twintig jaar

---

¹³ Geïnterviewd op 05-04-2016.

¹⁴ Geïnterviewd op 04-05-2016.

¹⁵ Datum van bijeenkomst 23-05-2016.

oud was en op haar zestiende getrouwd was. Layla vroeg of ze haar dochter ook zo jong zou laten trouwen. De jonge vrouw antwoordde met een glimlach ‘als *ibn el-halal* komt, waarom niet?’¹⁶

Sommige vrouwen achtten jonge bruiden niet in staat om de verantwoordelijkheden van een huwelijk te dragen en vonden ze te jong voor een zwangerschap. Anderen hechtten meer belang aan het karakter van de man en vonden *tafahom* belangrijker dan huwelijksleeftijd. Jonge vrouwen en hun families waren meer geneigd een huwelijksaanzoek te aanvaarden als ze ervan overtuigd waren dat de man een goed karakter had, uit een goede familie kwam en financieel stabiel was. Het gebrek aan verantwoordelijkheid van de echtgenoot werd vaak genoemd als het echte probleem bij (vroeg) huwelijken.

Weg van culturalistische verklaringen

Met hun ‘bewustwordings’-programma’s suggereren ontwikkelingsorganisaties dat de oorzaak van vroege huwelijken in de culturele normen van de vluchtelingen zou liggen, gecombineerd met een moeilijke economische en onveilige leefsituatie. Door weg te blijven van dit soort culturalistische verklaringen, kunnen we de diversiteit in meningen en ervaringen over huwelijk en leeftijd ontwaren, en elementen identificeren die ontbreken in het ontwikkelingsdiscours, maar essentieel zijn voor mijn gesprekspartners. Behalve om *tafahom* en het karakter van de echtgenoot, gaat het hierbij ook om economische, sociale en juridische kansen van de betrokkenen, en hun mogelijke kinderen, zoals ik hieronder laat zien.

4.2 Ontheemding en juridische status

Ook de wettelijke rechten van vluchtelingen in hun gastland worden in de twee rapporten van de ontwikkelingsorganisaties slechts sporadisch genoemd, terwijl uit mijn gesprekken en interviews met zowel Syrische als Palestijnse vluchtelingen blijkt dat ze een centrale rol spelen. Ontwikkelingsorganisaties concentreren zich op de directe impact van ontheemding, voornamelijk het gevoel van onveiligheid en de vaak erbarmelijke economische omstandigheden onder vluchtelingen, op huwelijkspraktijken. Uit mijn onderzoek bleek dat legaal verblijf en burgerschap centrale zorgen van Palestijnen in Jordanië zijn, en een belangrijke rol bij huwelijksbeslissingen spelen. Het gebrek aan staatsburgerschap van de ‘Gazaanse’ Palestijnen is een direct gevolg van hun dubbele (en soms drievoudige) verplaatsing. Om de impact van juridische status en wettelijke rechten op huwelijkspraktijken te onderzoeken, wend ik me tot het geval van een Palestijnse vluchteling.

---

¹⁶ *Ibn el- ħalal* verwijst in het Arabisch meestal naar een goed persoon uit een goed gezin.

Amany

Amany,¹⁷ een Palestijnse vrouw uit Wihdat, plaatst de beperkingen waarmee ze werd geconfronteerd op de voorgrond en analyseert hoe het bredere rechtssysteem in Jordanië haar kwetsbare situatie vergroot. Haar ouders waren allebei ‘Gazanen.’ Ze hadden geen Jordaans (of enig ander) staatsburgerschap en droegen hun staatloosheid over op hun kinderen.

Tijdens mijn onderzoek woonde Amany met haar dochter en haar Palestijnse echtgenoot Morsi, een Jordaans staatsburger, in een klein appartement in Wihdat, in dezelfde buurt waar ze opgroeide. Ze was het ermee eens dat haar precaire juridische status haar misschien eerder had doen besluiten om op haar zeventiende een huwelijksvoorstel te accepteren dan als ze wel staatsburgerschap had gehad:

‘Palestijnen die een Jordaans paspoort hebben, kunnen studeren en werken - zelfs als het meisje niets bijzonders is, kunnen ze [de familie] voorwaarden stellen. Ze kunnen bijvoorbeeld een bruidsschat van zeventuizend [Jordaanse dinar] vragen. Ze hoeft niet jong te trouwen want uiteindelijk gaat ze trouwen. Niet zoals wij. Wij Gazanen, wij kunnen sowieso niet zo gemakkelijk werken, en als er een Jordaanse man voor je komt is dat een kans. Als hij niet komt als je jong bent, zal hij dan komen als je ouder bent? Dus we zijn anders dan zij [Palestijnen met een Jordaans paspoort]. We trouwen eerder.’¹⁸

Zoals Amany opmerkte, beïnvloedt het bezit van juridische papieren en ingezetenschap de manier waarop gezinnen huwelijkskandidaten benaderen. Haar vermelding van ‘een Jordaanse man’ verwijst naar een huwelijkskandidaat die het Jordaanse staatsburgerschap bezit. ‘Gazaanse’ Palestijnen hebben meer moeite met het vinden van goede en stabiele banen vanwege de beperkingen die buitenlandse ingezetenen opgelegd krijgen met betrekking tot het vinden van gecontracteerd werk. Investeren in onderwijs is moeilijk vanwege het gebrek aan financiële middelen. Bovendien is er geen garantie dat een diploma een baan oplevert. Het huwelijk komt zo naar voren als een van de weinige toekomstprojecten voor jonge mannen en vrouwen, naast het afronden van de middelbare school en het werken in de informele sector.

Patriarchale juridische structuur

Volledige burgerschapsrechten in Jordanië kunnen alleen via de vader worden overgedragen. ‘Gazaanse’ vrouwen die hun toekomstige kinderen het ‘gedoe’ rond een gebrek aan burgerschap willen besparen, zien een bruidegom met Jordaans staatsburgerschap als zeer wenselijk. Een voorstel van zo'n bruidegom zou gezinnen ertoe kunnen brengen het te accepteren, zelfs als ze denken dat de bruid te jong is.

Jordaanse vrouwen- en rechtenactivisten hebben een felle campagne gevoerd om ervoor te zorgen dat ook Jordaanse vrouwen die getrouwd zijn met niet-Jordaanse mannen hun

---

¹⁷ Amany is een fictieve naam.

¹⁸ Geïnterviewd op 26-07-2016.

burgerschapsrechten aan hun kinderen kunnen doorgeven. De campagne boekte beperkt succes toen in 2014 het Jordaanse kabinet het mogelijk maakte dat Jordaanse vrouwen beperkte burgerrechten aan hun kinderen kunnen doorgeven.¹⁹

Dit helpt vrouwen zoals Amany, die zelf geen burgerschap hebben, echter niet. Er zijn sporadisch campagnes onder leiding van Jordaanse vrouwen- en rechtenactivisten geweest om meer rechten op te eisen voor Palestijnse inwoners zonder Jordaans staatsburgerschap. Maar elke keer dat de kwestie in het parlement of in openbare discussies aan de orde wordt gesteld, wordt het onderdrukt, omdat het een gevoelig onderwerp blijft in de Jordaans-Palestijnse betrekkingen.²⁰

De lobby van internationale organisaties voor juridische hervormingen draait voornamelijk om de huwelijksleeftijdsclausule. Ze onthouden zich van campagnes die de juridische status van ‘Gazaanse’ Palestijnen in Jordanië aan de orde stellen. Hetzelfde geldt voor de juridische status van Syrische vluchtelingen. Hoewel algemeen erkend wordt dat het gebrek aan legale werkmogelijkheden en de illegale verblijfsstatus van Syriërs tot armoede en onzekerheid leiden (Save the Children 2014: 5; UNICEF 2014: 27), staan deze factoren niet centraal in hun discussies en interventies rond vroege huwelijken.

4.3 Onderwijs

Terwijl het ontwikkelingsverhaal suggereert dat het huwelijk het enige obstakel tussen een meisje en haar opleiding is, tonen de verhalen van vluchtelingen zelf dat onderwijs niet los kan worden gezien van bredere economische, politieke en sociale kwesties.

In eerste instantie mochten Syrische vluchtelingen in Jordanië naar school, maar de scholen raakten al snel overvol. Veel kinderen zaten zonder zitplaats op school, of ze werden toegewezen aan scholen die te ver weg waren, terwijl ze geen geld hadden voor vervoer. Hoger onderwijs was erg duur omdat Syriërs in Jordanië de tarieven voor buitenlandse studenten moesten betalen. Dat weerhoudt de meeste Syriërs ervan om hoger onderwijs te volgen in Jordanië. Het wordt nog moeilijker gemaakt voor Syriërs die niet over de nodige identiteits- en verblijfsdocumenten beschikten.

Ook Palestijnse gesprekspartners die hun studie wilden voortzetten, noemden het gebrek aan financiële middelen als een van de belangrijkste obstakels. Onder ‘Gazaanse’-Palestijnen zorgden het gebrek aan staatsburgerschap en de beperkte mogelijkheden tot werkgelegenheid ook voor een grotere terughoudendheid om te investeren in hoger onderwijs.

Dat onderwijs niet los kan worden gezien van legale verblijfsrechten en sociaaleconomische ongelijkheid, blijkt ook uit Amany's verhaal. Ze was de tweede van zeven dochters en de eerste die trouwde. Toen ik vroeg waarom ze eerder dan haar oudere zus trouwde, antwoordde ze dat haar zus heel

¹⁹ Zie hierover voetnoot 3, en HRW (2018).

²⁰ Jordaanse functionarissen beweren dat het verhinderen van “Gazanen” om het staatsburgerschap te verkrijgen hun recht op terugkeer naar Palestina veilig stelt. Het recht op terugkeer wordt echter niet ingetrokken bij het verkrijgen van een ander staatsburgerschap, en andere Palestijnse-Jordaniërs hebben hun vluchtelingenstatus behouden terwijl ze tegelijkertijd Jordaans staatsburger zijn. Zie Pérez (2011) voor meer informatie over dit debat.

graag verder wilde studeren. Haar ouders hadden zeer beperkte financiële middelen, en de UNRWA helpt maar één kind per gezin om collegegeld te betalen voor hoger onderwijs. Amany vond dat haar zus de beurs meer verdiende dan zij. Hoewel Amany erg goed was op school en haar diploma had gehaald, was haar zus veel meer geïnteresseerd in studeren. Amany beschouwde haar huwelijk niet als een offer aan haar oudere zus. Het werd als vanzelfsprekend aangenomen dat het kind dat het liefst studeerde en de beste cijfers op school haalde, de beurs zou gebruiken.

Andere bewustwording

Onderwijs wordt ‘verondersteld het recht van elk individu te zijn en een primair middel om materieel en sociaal welzijn te verbeteren’ (Khoja-Moolji 2015: 46). Ontwikkelingsorganisaties zien het als *het* hulpmiddel om vroege huwelijken te voorkomen, en richten zich in hun interventies dan ook op bewustwording van het belang van onderwijs. Palestijnen en Syriërs hebben echter al een ‘bewustwording,’ zij het van een ander soort: zij beseffen dat hun specifieke context debet is aan het gebrek aan kansen op onderwijs en toekomstige carrières. De ideale chronologische levenscyclus die door ontwikkelingsorganisaties wordt gepromoot, staat los van hun alledaagse realiteit.²¹

Het educatieve interventiebeleid van organisaties wordt op lokale schaal geïmplementeerd. Maatregelen variëren van het geven van een maandelijks toelage aan gezinnen zolang de kinderen naar school gaan, tot het dekken van transport- en andere kosten die gezinnen mogelijk niet kunnen of willen betalen, het vergroten van het beschikbare aantal klaslokalen en leerkrachten en het geven van buitenschools onderwijs. Hoewel dergelijke lokale kleinschalige interventies nuttig kunnen zijn voor individuele meisjes, blijft hun impact anekdotisch en beperkt. Factoren zoals beperkingen op het gebied van de algemene onderwijsinfrastructuur, het hoge schoolgeld en het gebrek aan wettelijke en arbeidsrechten voor niet-staatsburgers blijven onbesproken.

5 Discussie

Ontwikkelingsorganisaties die zich richten op vroege huwelijken onder vluchtelingen presenteren beperkte verhalen, interventies en beleidsmaatregelen die de plank vaak mis slaan. Ze nemen aan dat een vroeg huwelijk een schending van de rechten van meisjes is door alleen rekening te houden met hun leeftijd, dat wil zeggen, door te kijken of ze op het moment van het huwelijk jonger dan 18 waren of niet.

Vluchtelingenvrouwen en -mannen hebben een breder begrip van wat een wenselijk huwelijk is. De mannen die afwezig zijn in het verhaal van de organisaties, zijn prominent aanwezig in gesprekken met vluchtelingen zelf. Zij benadrukken de persoonlijkheid en achtergrond van de man, en de mate waarin van het paar verwacht wordt dat de beoogde echtgenoten *tafahom* - wederzijds begrip - hebben.

---

²¹ Khoja-Moolji laat zien dat deze chronologische ontwikkeling van een kind tot seksueel actieve volwassene door onderwijs en vervolgens werk, een centraal kenmerk is in ontwikkelings- en mensenrechtendiscoursen over vroege huwelijken (2015: 47-49).

De mate van *tafahom* kan worden beïnvloed door de jonge leeftijd van het paar of door een groot leeftijdsverschil tussen hen, maar ook door andere factoren waar ontwikkelingsorganisaties geen aandacht aan besteden.

Beperkingen ontwikkelingsorganisaties

Het is belangrijk op te merken dat internationale organisaties werken onder politieke en economische beperkingen die van invloed zijn op hun interventies en beleid. Ze zijn sterk afhankelijk van financiering van landen in het noorden van de wereld die hun specifieke agenda hebben, en ze werken op uitnodiging van de regeringen van de gastlanden. Om hun werk niet in gevaar te brengen, proberen ze de politieke status quo van de landen waarin ze actief zijn, niet te verstoren. Kleinschalige interventies gericht op het aanpakken van de huwelijksleeftijd en kinderrechtenkwesaties, lijken aantrekkelijker voor donoren en zijn minder bedreigend voor de Jordaanse overheid dan het aanpakken van politieke kwesaties rond burgerschap en (geo-)politiek.

Focus op 'precariteit'

Het is niettemin belangrijk om te begrijpen hoe 'precariteit' bij ontheemding in de specifieke Jordaanse en internationale context wordt ervaren, en hoe dit de huwelijkspraktijken en het leven van mensen in bredere zin beïnvloedt. Precariteit ('precarity') zoals gedefinieerd door Butler betekent de 'politiek geïnduceerde toestand waarin bepaalde bevolkingsgroepen lijden onder falende sociale en economische netwerken' waardoor ze blootgesteld worden aan 'letsel, geweld en dood' (Butler 2009: 25). Ik betoog dat een meer gecontextualiseerde analyse van huwelijkspraktijken in ontheemding - een die meer aandacht besteedt aan politieke en economische precariteit - de beperkingen van het ontwikkelingsdiscours over vroege huwelijken blootlegt.

Door beleid te promoten dat gericht is op kleinschalige interventies en bewustmakingscampagnes, depolitiseert het huidige ontwikkelingsdiscours de situatie van vluchtelingen. Het besteedt minder aandacht aan machtsongelijkheid en politiek geïnduceerde precare omstandigheden. Ontwikkelingsorganisaties leiden hiermee de aandacht af van de internationale en nationale machtsdynamiek en beleidshervormingen, en leggen de meeste verantwoordelijkheid bij de gezinnen die al voor veel uitdagingen staan. Hun discours stelt de status quo niet ter discussie en slaagt er niet in projecten te ontwerpen die een meer betekenisvolle impact zouden kunnen hebben - niet alleen met betrekking tot het voorkomen van vroege huwelijken, maar ook bij het structureel aanpakken van de precare levensomstandigheden van vluchtelingen in Jordanië.

Referenties

- Achilli, Luigi. 2015. "Syrians in Jordan: a Reality Check." *Migration Policy Centre, Policy Briefs*, 2015/02.
- Butler, Judith. 2009. *Frames of War: When is Life Grievable?*. London: Verso.
- Cornwall, Andrea. 2000. "Missing Men? Reflections on Men, Masculinities and Gender in GAD." *IDS Bulletin* 31 (2): 18-27.
- De Bel-Air, Françoise. 2012. *A Political Demography of the Refugee Question. Palestinians in Jordan and Lebanon: Between Protection, Forced Return and Resettlement*. CARIM Research Reports (2), Robert Schuman Centre for Advanced Studies. San Domenico di Fiesole: European University Institute.
- Davis, Rochelle, and Abbie Taylor. 2013. *Syrian Refugees in Jordan and Lebanon: A Snapshot from Summer 2013*. The Institute for the Study of International Migration and The centre for Contemporary Arab Studies .
- HRW. 24 april 2018. "Jordan Biased Law Leaves non-Citizen Children Adrift." *Human Rights Watch*, bekeken 28 september 2021, <<https://www.hrw.org/news/2018/04/24/jordan-biased-law-leaves-non-citizen-children-adrift>>
- Husseini, Rana. 18 July 2017. "New Early Marriage Regulations Draw Fire from Civil society." *The Jordan Times*, bekeken 24 maart 2021, <<http://www.jordantimes.com/news/local/new-early-marriage-regulations-draw-fire-civil-society>>.
- Khoja-Moolji, Shenila. 2015. "Girls, Education, and Narratives of Progress: Deconstructing the Discourse on Child Marriage." In *Educating Adolescent Girls Around the Globe: Challenges and Opportunities*, edited by Sandra L. Stacki and Supriya Baily, 62-79. New York and London: Routledge.
- Operational Portal Refugee Situations, n.d. *Syria Regional Refugee Response*. UNHCR, bekeken 24 maart 2021, <<https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/36>>
- Pérez, Michael Vicente. 2010. "Human Rights and the Rightless: the Case of Gaza Refugees in Jordan." *The International Journal of Human Rights* 15(7): 1031-1054.
- _____. 2011. *Identifying Palestinians: Palestinian Refugees and the Politics of Ethno-national Identity in Jordan*. Michigan: Michigan State University.
- _____. 2016. "The Non National in Jordan: Statelessness as Structural Violence." Bekeken 30 juni 2019, <https://www.academia.edu/26296195/The_Non_National_in_Jordan_Statelessness_as_Structural_Violence_Preview>
- Save the Children. 2014. *Too Young to Wed: The Growing Problem of Child Marriage among Syrian Girls in Jordan*. London: Save the Children.

- Tobin, Sarah. 2018. "Vernacular Politics, Sectarianism, and National Identity among Syrian Refugees in Jordan." *Religions* 9 (7): 225-238.
- Turner, Lewis. 2016. "Are Syrian Men Vulnerable Too? Gendering the Syria Refugee Response." *Middle East Institute*, Nov 29.
- UNICEF. 2014. *A Study on Early Marriage in Jordan*. Jordan: UNICEF.
- Worldometers, n.d. *Jordan Population*. Worldometers, bekeken 24 maart 2021, <<https://www.worldometers.info/world-population/jordan-population/>>
- Zbeidy, D. 2020. *Marriage and Displacement among Palestinian and Syrian Refugees in Jordan*. Academisch Proefschrift, Universiteit van Amsterdam.